

Ewa Kociszewska (Warszawa)

*Vaticinium de coniunctione
Liliorum cum Aquila.*
Przepowiednia z *Prognosticatio...*
Johanna Lichtenbergera i jej interpretacja
dla Henryka Walezego (1575)

Po ucieczce Henryka Walezego z Krakowa w czerwcu 1574 roku epizod francuskiego władcy na polskim tronie nie wszystkim wydawał się skończony. Środowisko katolickie, skupione wokół Jakuba Uchańskiego i Stanisława Karnkowskiego, aktywnie zabiegało o zachowanie przez Walezego władzy w Polsce. Latem 1574 roku do Francji wyruszył jeden z najbardziej zagorzałych zwolenników Walezego, Jan Dymitr Solikowski. Jego zamiarem było przekonanie Henryka, że nie warto rezygnować z polskiej korony, a rządy nad dalekim królestwem sprawować można, pozostając we Francji.

Swoje argumenty Solikowski przedstawił w wielokrotnie omawianym¹ tekście *Probi et Galliae ac Poloniae amantis viri, ad Gallos et Sarmatos oratio*², płomiennej oracji o podobieństwach dwóch narodów i korzyściach płynących z połączenia ich pod jednym władcą. Do wyda-

---

¹ Na temat pism Solikowskiego związanych z elekcją Walezego zob. J. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Pierwsi królowie elekcyjni*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1969, s. 53–56; E. Kotarski, *Publicystyka Jana Dymitra Solikowskiego*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1970, s. 24–26, 111–114; M. Serwański, *Henryk III Walezy w Polsce. Stosunki polsko-francuskie w latach 1566–1576*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1973, s. 213–214.

² *Probi et Galliae ac Poloniae amantis viri, ad Gallos et Sarmatas oratio. Accessit insigne et pervetus vaticinium de liliorum et aquilae septemtrionalis conjunctione*, Basileae 1575.

nej anonimowo³ w 1575 roku w Bazylei⁴ mowy dołączony został (zapowiedziany w podtytule) tekst *Vaticinium de coniunctione Liliorum cum Aquila, desumptum ex antiquis praedictionibus Ioannis Lichtembergii, quod adscribit D. Brigittae Sveciae Reginae*⁵. Ta część publikacji pomijana była we wszystkich późniejszych przedrukach *Probi et Galliae ... oratio*⁶ i ignorowana w omówieniach publicystycznej działalności Solikowskiego. Zawarta w niej dawna przepowiednia i jej aktualna interpretacja wydają się znacznie ciekawszym od wywodów o przyjaźni polsko–francuskiej argumentem za zatrzymaniem przez Walezego korony polskiej. Wielkie słowa Solikowskiego o bliskości dwóch krajów, pisane w czasie, gdy we Francji dużą popularnością cieszyło się *Adieu à la Pologne* Philippe’a Desportesa, mogły spotkać się we Francji z co najwyżej życzliwą

³ O autorstwie mowy pisał sam Solikowski: „Extat hoc nomine Oratio Basileae impressa, sub titulo «Probi et Galliae ac Poloniae amantis viri», utilis, plena consilii” (Jan Dymitr Solikowski, *Commentarius brevis rerum polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis*, Sumptib. Georgii Förstreri, Dantisci 1647, s. 35). Na podstawie zawartej w *Commentarius brevis...* wzmianki Solikowskiego o jego tekście wydanym w 1574 roku w Paryżu, Karol Estreicher uznał, że jako pierwsze ukazało się francuskie tłumaczenie łacińskiej mowy, opublikowane pod tytułem *Discours d’un Polonois catholique sur la fuite de Henry de Valois troisieme, hors du Royaume de Polongne*, przez paryską oficynę André le Coq’a w 1574 roku oraz zachowanej w zbiorach Bibliothèque Nationale w Paryżu. Wydawnictwo to uważane było za zaginione i „czekające na odkrycie” (E. Kotarski, *op. cit.*, s. 107–108). W bibliotekach paryskich znajduje się pięć egzemplarzy książki o tym tytule. Wszystkie wydane zostały w 1589 roku: trzy przez André le Coq’a (Bibliothèque de l’Arsenal, sygn. 8–H–6425 (9) oraz 8–H–12795 (1); Bibliothèque nationale de France, sygn. 8–LB34–58 (A)), dwa przez Pierre’a des-Haye’a (Bibliothèque de l’Arsenal, sygn. 8–H–12729 (6); Bibliothèque nationale de France, sygn. 8–LB34–58). Zawierają one krótką relację z elekcji, pobytu poselstwa polskiego jesienią 1573 roku w Paryżu, pobytu Walezego w Krakowie i ucieczki z Polski. We wszystkich wymienionych wydaniach tekst urywa się na stronie 12, po nim następują trzy okolicznościowe wiersze. Utwór ten nie jest tłumaczeniem mowy Solikowskiego.

⁴ Por. M. Włodarski, *Polsko–bazylejskie więzi kulturalne i literackie w XVI wieku*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1987, s. 123. Zob. także P. G. Bietenholz, *Basle and France in the Sixteenth Century: The Basle Humanists and Printers in Their Contacts with Francophone*, Droz, Genève 1971.

⁵ *Probi et Galliae ac Poloniae...*, k. 24^r–27^v. Zob. Aneks.

⁶ Por. Martin Cromer, *Polonia, sive de Origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, in off. Birckmannica, Coloniae Agrippinae 1589, s. 721–731; *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, oprac. J. Czubek, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1906, s. 596–613.

obojętnością. Większe zainteresowanie ze strony dworu i humanistycznych kręgów zapewnić mogło Solikowskiemu sięgnięcie do dawnych przepowiedni, zwłaszcza tych wróżących wielkie sukcesy francuskiego króla.

W części zatytułowanej *Vaticinium de coniunctione...* Solikowski zamieścił tekst zaczerpnięty z dzieła *Prognosticatio in Latino* (Heidelberg 1488) autorstwa Johanna Lichtenbergera (zm. 1503), nadwornego astrologa cesarza Fryderyka III⁷. Kompilacyjne dzieło⁸, łączące „arabską astrologię i joachimistyczne przepowiednie, kalkulację i wróżbiarstwo”⁹, poświęcone było przyszłym losom papieża i Kościoła, cesarza i cesarstwa, ludzi świeckich, Turków i Żydów. Astrologiczno–profetyczny traktat okazał się wielkim wydawniczym sukcesem. Wielokrotnie wznawiany, przez blisko sto lat cieszył się ogromnym zainteresowaniem, szczególnie w krajach niemieckojęzycznych i we Włoszech. Lichtenberger, szczerze przekonany o zbliżającym się końcu dziejów¹⁰, omówił w *Prognosticatio...* najpopularniejszy z profetycznych tematów — motyw Ostatniego Władcy Świata¹¹, znany z *Proroctwa Pseudo–Metodiusza*¹² i przepowied-

⁷ D. Kurze, *Johannes Lichtenberger. Leben und Werk eines spätmittelalterlichen Propheten und Astrologer*, „Archiv für Kulturgeschichte” 1956, XXXVIII, s. 328–343; Id., *Johannes Lichtenberger: Eine Studie zur Geschichte der Prophetie und Astrologie*, Hattiesen, Lübeck–Hambourg 1960; Id., *Popular Astrology and Prophecy in the Fifteenth to Sixteenth Centuries: Johannes Lichtenberger*, w: „Astrologi Hallucinati”: *Stars and the End of the World in Luther’s Time*, ed. by P. Zambelli, Walter de Gruyter, Berlin–New York 1986, s. 177–193.

⁸ Głównymi źródłami Lichtenbergera były: praca Paulusa z Middelburga *Prognostica* (będąca w dużej mierze adaptacją dzieł Albumasara), *Tractatus de cometis* Konrada Heingartera, *Liber Concordie* Joachima z Fiore, teksty pseudo–Joachima (*Super Hieremiam*, *Oraculum Cyrilli*, *Vaticinium Sybillae Erithrea*), Telesfora z Cosenzy, Reinharda Lollarda i św. Brygidy. Szerzej na ten temat por. D. Kurze, *Prophecy and History. Lichtenberger’s Forecast of Events to Come from the Fifteenth to Twentieth Century. Their Reception and Diffusion*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 1958, XXI, s. 64; M. Reeves, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages: a Study in Joachimism*, Clarendon Press, Oxford 1969, s. 348.

⁹ D. Kurze, *Prophecy and History...*, s. 64.

¹⁰ Por. M. Reeves, *The Influence of Prophecy...*, s. 351.

¹¹ Por. M. Reeves, *Joachimist Influences on the Idea of A Last World Emperor*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1961, XVII, s. 323–370.

¹² Por. P. J. Alexander, *The Medieval Legend of the Last Roman Emperor and Its Messianic Origin*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 1978, XLI, s. 1–15.

ni Sybilli Tyburtyńskiej¹³. Tekst ten traktuje o królu, który pokona Arabów i zapoczątkuje czasy pokoju i dobrobytu. Wówczas nadejdą Gog i Magog, a gdy minie dziesięć i pół roku panowania króla, pojawi się Antychryst. Władca złoży wówczas swoją koronę na Golgocie i umrze, pozostawiając walkę z Antychrystem wyższym siłom¹⁴.

Rozpoczynając prace nad traktatem Lichtenberger upatrywał Ostatniego Władcy Świata w Fryderyku III. Gdy te przewidywania nie spełniły się, nadzieje astrologa zwróciły się w stronę Maksymiliana I¹⁵. Autor *Prognosticatio...* był przekonany, że koniec historii dokona się dzięki sojuszowi Francji i Niemiec, unii Lili i Orła. Wizję połączenia się Lili i Orła zaczerpnął z popularnej przepowiedni przypisywanej świętej Brygidzie¹⁶ i dopisał do rozdziałów 17 i 18 drugiej księgi swojej pracy¹⁷. Właśnie pełny tekst tych rozdziałów włączył do swojej mowy Solikowski.

Tekst *Vaticinium...* poprzedzony jest drzeworytem przedstawiającym obłok, z którego wynurza się ręka trzymająca drzewiec z proporcem¹⁸. Na nim ukazane są trzy lilie francuskie oraz orzeł w koronie, przedstawiony w formie znanej z polskiego godła. Ikonografia ryciny zaczerpnięta została z dzieła Lichtenbergera¹⁹. *Prognosticatio...* było dziełem ilustrowanym, wzbogaconym o czterdzieści pięć drzeworytów. Według Dietricha Kurze ryciny te nie były jedynie prostą ilustracją do tego,

¹³ Por. M. Rangheri, *La „Epistola ad Gerbegam Reginam de Ortu et Tempore Antichrist” di Adsona de Montier-en-Der e le sue fonti*, „Studi Medievali” 1973, XIV, s. 708–712.

¹⁴ Por. M. Reeves, *The Influence of Prophecy...*, s. 300–303.

¹⁵ Por. *ibidem*, s. 347, 350–353.

¹⁶ Proroctwa wiązane ze św. Brygidą jeszcze za jej życia zebrane zostały w siedmiu księgach *Liber coelestis revelationum*. Około roku 1433 z ich fragmentów Johannes Tortsch z Lipska skompilował krótkie dzieło *Onus mundi*, najpopularniejsze źródło przepowiedni świętej (*ibidem*, s. 338).

¹⁷ Por. Johannes Lichtenberger, *Pronosticatio in Latino. Rara et prius non audita que exponit et declarat non nullos celi influxus et inclinationem certarum constellationum magne videlicet coniunctionis et eclipsis quae fuerant istis annis*, Knoblochzer, Heidelberg 1488, k. C VII^r–D I^r.

¹⁸ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k794627.zoom.f47> [30 V 2009]. Zob. także M. Reeves, *Joachimist Influences...*, s. 341–346.

¹⁹ Pierwsze wydanie *Prognosticatio...* z Heidelbergu z 1488 roku: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/1-quod-3/start.htm?image=00034> [30 V 2009]. Solikowski korzystał zapewne z późniejszej edycji. Zob. rycinę z egzemplarza *Prognosticatio...* wydanego w Kolonii w 1526 roku: <http://mdz10.bib-bvb.de/-db/0002/bsb00024788/images/index.html?seite=59> [30 V 2009].

co powiedziane w tekście, ale służyły jako przypomnienie ejdetycznych źródeł przepowiedni. Przedstawienia te Paracelsus nazwał „magicznymi figurami”, wskazując na ich równoważną do tekstu profetyczną funkcję²⁰. Drzeworyt zamieszczony w *Vaticinium...* z 1575 roku różni się nieco od swoich niemieckich pierwowzorów. We wszystkich wydaniach przedstawiony jest oczywiście czarny orzeł, ukazany heraldycznie w połowie, z mocno wygiętą w lewą stronę głową, zatem nie budziło żadnych wątpliwości, że chodzi tu o dwugłowego orła z godła Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, wprowadzonego w tej formie przez Zygmunta Luksemburskiego.

Orzeł polski w miejscu niemieckiego na rycinie z *Oratio...* zapowiada dalszą treść druku. Po tekście przepowiedni Lichtenbergera podana została jej *Explicatio*: słynny astrolog, korzystając z objawienia świętej Brygidy, słusznie przewidział szczęśliwy sojusz Lili i Orła, czyli Francji i Polski. W przejrzystej formie tabeli wypunktowano kolejne zdania przepowiedni oraz ich polsko–francuskie znaczenie. Interpretacja ta jest mało zaskakująca: pojawienie się na zachodzie Lili wypełniło się w elekcji Henryka Walezego na króla Polski, a pod sformułowaniami „Aquila Orientalis” (fr. L) i „terra Virginalis” (fr. A) kryje się, zdaniem Solikowskiego, Polska. Najważniejszy fragment przepowiedni, „Nam de bono Gallo antique prophetia invenitur, ad eum modum. Aquilae grandi sociabitur Lilium ab Occidente in Orientem et movebitur contra leonem” (fr. G), jest kluczowy również dla jej „polskiej” interpretacji: połączona z Orłem Lilia przeniesiona zostanie na Wschód, gdzie przeciwstawi się Lwu. Lwem, według *Explicatio*, jest Turcja — zatem Henryk, król Polski i Francji, walczyć będzie z Imperium Osmańskim. Lew, zgodnie z tekstem Lichtenbergera, zostanie zdradzony przez Lilię (fr. H). Dalej, komentując zdanie „Flagrabit lilium in Alemania, unde laus eius suprema volabit sub Aquila” (fr. I), Solikowski krytycznie odnosi się do tradycji łączenia Orła z przepowiedni z Niemcami. Sojusz Polski i Francji z Henrykiem na czele zapewni zwycięstwo chrześcijaństwu (fr. K, M, N) i ta myśl zamyka *Vaticinium...*

²⁰ Por. D. Kurze, *Popular Astrology...*, s. 187. Zob. również B. Baert, *Iconographical Notes to the Prognosticatio of Johannes Lichtenberger (1488), Using an Edition Printed by Peter Quentel (1526)*, w: *Early Sixteenth Century Printed Books (1501–1540) in the Library of the Leuven Faculty of Theology*, ed. by F. Gistelincq, M. Sabbe, Peeters, Leuven 1994, s. 139–168 (szczególnie s. 143).

Z zasady enigmatyczne i operujące symbolami teksty profetyczne nietrudno było dostosowywać do potrzeb chwili. W wypadku *Explicatio* Solikowskiego efekt okazał się zaskakująco udany. Wybrany fragment jednej z najważniejszych przepowiedni, cieszącej się uznaniem dzięki autorytetowi świętej Brygidy i rozpowszechnionej przez pracę Lichtenbergera, udało mu się zinterpretować bez manipulowania tekstem jak — dość powszechne — cytowanie wyjętych z kontekstu zdań czy omijanie niewygodnych fragmentów. W taki właśnie sposób (aby podać przykład związany z przepowiednią Solikowskiego) Jean Lemaire de Belges w *Traité de la schisme* (1511), propagującym współpracę Francji i Niemiec, zdanie z *Prognosticatio...* przytoczył w formie: „Aquila grandi sociabitur lilium, et movebitur ab occidente in orientem contra leonem. Leo carebit auxilio, etc”. Jak zauważa Jennifer Britell, Lemaire de Belges przemilczał dalszą część przepowiedni, faworyzującą Orla, ze względu na adresata traktatu, Ludwika XII²¹. Dostosowanie *Vaticinium...* do aktualnej sytuacji politycznej wymagało niekiedy użycia dość skomplikowanych argumentów, jak w komentarzu Wolfganga Aytingera, który w 1496 roku przedrukował traktat Lichtenbergera jako tekst przepowiedni Pseudo–Metodiusza. Według Aytingera w zdaniu „Egrediet lilium ex agro occidentali et erit crescens in mille millia in terra virginali”, Lilią jest Karol VIII, natomiast „terra Virginalis” to Sycylia, usytuowana pod konstelacją Panny. Przepowiednia zatem wypełniła się w 1495 roku, kiedy król Francji zdobył Neapol²².

Tekst przepowiedni wyjątkowo sprzyjał intencjom Solikowskiego. Zaproponowana przez niego interpretacja każdego zdania z całych dwóch rozdziałów Lichtenbergera, przejrzyste wyłożona w formie tabeli, musiała sprawiać wrażenie szczególnie wiarygodnej. *Explicatio* dawnej przepowiedni było więc efektownym argumentem w publicystycznej akcji Solikowskiego, przekonującej Henryka do zatrzymania polskiej korony. Zgodnie z powszechną praktyką, *Vaticinium...* potraktowane zostało jako instrument w bieżącej rozgrywce politycznej. Przepowiednie, wbrew pozorom, nie wybiegały nigdy daleko w przyszłość, przeciwnie — mówiły przede wszystkim o aktualnych wydarzeniach, na

²¹ Por. J. Britnell, *Jean Lemaire de Belges and Prophecy*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 1979, XLII, s. 160.

²² Por. R. W. Scheller, *The Imperial Themes in Art and Literature of the Early French Renaissance: The Period of Charles VIII*, „Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art” 1981–1982, XII, s. 54.

przykład wyborze papieża czy elekcji cesarza. Tradycja profetyczna, jak pisał Jacques Halbronn, „na wszystko ma odpowiedź, na każdą okoliczność dostarcza teksty *ad hoc*”²³. Poza postulowanym przez Solikowskiego połączeniem pod jednym władcą Polski i Francji, *Explicatio* porusza więc szczególnie palącą w tym czasie kwestię turecką²⁴, która — jak się miało okazać — wzbudziła największe zainteresowanie wśród odbiorców Solikowskiego.

Bez wątpienia *Vaticinum*... znakomicie odpowiadało gustom dworu francuskiego, na którym przepowiednie (szczególnie te wieszczące wielką przyszłość władców Francji) były szeroko rozpowszechnione i komentowane²⁵. Przez wiele lat uważano, że *Prognosticatio*... nie zdobyło we Francji popularności²⁶. W rzeczywistości było ono tam drukowane wielokrotnie od końca XV wieku. Przepowiednie Lichtenbergera publikowano bez jego nazwiska i bez ilustracji, jako część książki zatytułowanej *Mirabilis liber*. W 1522 ukazała się jej (kilkakrotnie wznawiana) wersja łacińsko-francuska, przygotowana z myślą o kandydaturze Franciszka I do tronu cesarskiego²⁷. Po raz ostatni przed elekcją Henryka Walezego przepowiednia Lichtenbergera wyszła we Francji w zbiorze *Recueil de prophéties et révelations* z 1561 roku²⁸. Wszystkie te wydawnictwa miały oczywiście zawsze profrancuską wymowę, a ich zadaniem było wspierać monarchię w przełomowych czy trudnych momentach, takich jak klęska pod Pawią²⁹. Halbronn wiąże pojawienie się francuskich wersji

²³ J. Halbronn, *Mise en évidence d'une tradition prophétique occidentale (Problèmes de méthodologie autour de la Pronosticatio de Lichtenberger)*, Centre Universitaire de Recherche en Astrologie, <http://cura.free.fr/decem/09halbr2.html> [30 V 2009].

²⁴ Por. M. Serwański, *op. cit.*, s. 218–221, 233–238.

²⁵ Por. A. Y. Haran, *Le lys et le globe. Messianisme dynastique et rêve impérial en France aux XVIe et XVIIe siècles*, Champ Vallon, Seyssel 2000, s. 105–140 (szczególnie s. 117–119).

²⁶ Por. D. Kurze, *Prophecy and History*..., s. 67.

²⁷ Por. J. Britnell, D. Stubbs, *The Mirabilis Liber: Its Compilation and Influence*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 1986, XLIX, s. 126. Na temat zawikłanej kwestii edycji *Prognosticatio*... we Francji: J. Halbronn, *Mise en évidence*...; Id., *Astrologie et prophétie. Merveilles sans images*, Bibliothèque nationale de France, Paris 1994, s. 6–7.

²⁸ W książce tej zawarto francuskie tłumaczenie przepowiedni o Liliu i Orle (*La première partie du recueil des prophéties et revelations, tant anciennes que modernes*, Robert la Magnier, Paris 1561, k. 45^v–47^v).

²⁹ Por. J. Halbronn, *Mise en évidence*...

Mirabilis liber w 1525, 1561 i 1611 roku z okresem regencji kolejno Ludwika Sabaudzkiej, Katarzyny Medycejskiej i Marii Medycejskiej³⁰. W tych niełatwych czasach popularność zyskiwała przypisywana świętej Brygidzie przepowiednia, która mówiła o ginącym w zwycięskiej walce z Niemcami królu francuskim i rozciągającym się od Wschodu do Zachodu panowaniu jego matki. Treść przepowiedni, a także praktyka wykorzystywania ich do celów politycznych były dobrze znane Katarzynie Medycejskiej i jej otoczeniu³¹. *Mirabilis liber* była też zapewne źródłem najważniejszego tekstu profetycznego czasów ostatnich Walezjuszów, *Livre merveilleux*³², wiązane z Guillaume'm Postelem, wszechstronnym uczonym, teologiem, orientalistą, kabalistą i prorokiem uniwersalnej monarchii jednoczącej pod panowaniem francuskiego króla Żydów, chrześcijan i muzułmanów³³.

Wielkim miłośnikiem myśli Postela był Claude du Pré³⁴, lyoński prawnik, polityk oraz — co dla nas ważniejsze — bliski przyjaciel Jana Dymitra Solikowskiego. Do niego właśnie Solikowski zwrócił się, jak informuje list wysłany z Lyonu w październiku 1574 roku, z prośbą o udostępnienie księgi z przepowiedniami³⁵. W *Abbrege fidelle de la*

³⁰ Por. *ibidem*.

³¹ Por. G. Zarri, *Les prophètes de cour dans l'Italie de la Renaissance*, w: *Les textes prophétiques et la prophétie en Occident (XIIe–XVIe siècle)*, éd. A. Vauchez, École française de Rome, Rome 1991, s. 359–385.

³² Por. Tekst powstał w 1551 roku, krążył w rękopisach od połowy lat 60. XVI wieku. F. A. Yates, *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century*, Routledge and Kegan Paul, London–Boston 1975, s. 125–146.

³³ Por. M. Reeves, *Joachimist Influences...*, s. 381. Na temat Postela zob. W. J. Bouwsma, *Concordia Mundi: The Career and Thought of Guillaume Postel, 1510–1581*, Harvard University Press, Cambridge 1957; F. Secret, *Les Kabbalistes chrétiens de Renaissance*, Dunod, Paris 1964, s. 171–186; M. L. Kuntz, *Guillaume Postel, Prophet of the Restitution of All Things: His Life and Thought*, Nijhoff, The Hague–London 1981; Y. Petry, *Gender, Kabbalah, and the Reformation: The Mystical Theology of Guillaume Postel (1510–1581)*, Brill, Leiden 2004.

³⁴ Por. F. Secret, *De quelques courants prophétiques et religieux sous le règne de Henri III*, „Revue de l'histoire des religions” 1967, CLXXII, s. 31.

³⁵ Claude du Pré, *Pratum, continens anthologiam epistolarum, orationum, sententiarum, apophthegmatum, aenigmatum, epitaphiorum et carminum*, I. Libert, Parisiis 1614, s. 35–36: „Fac me itaque certiores e quo bibliopolio petenda sint exemplaria plura. Interim videbis praedictiones, quas ex variis locis desumpsi, an huic nostro seculo, aut alteri accommodari possint. Peto quoque hoc abs te ut ne tibi molestum sit, si tuam domum accessero, et libros tuos, quorum te magnam

vraye origine et genealogie des François (Lyon 1601) du Pré pisze o przepowiedni Lichtenbergera podanej przez uczonego Polaka³⁶ i przedrukowuje francuski tekst rozdziałów 17 i 18 *Prognosticatio...* Choć du Pré przywołuje nazwisko Solikowskiego i okoliczności, w jakich powstał jego tekst, nie wspomina nic o „polskiej” interpretacji *Vaticinium...* Komentarz odczytujący wizję św. Brygidy jako sojusz Polski i Francji stracił swoją aktualność jeszcze nim został opublikowany. Na początku XVII wieku zainteresowanie zapewniła tekstowi Solikowskiego zapowiedź zwycięstwa nad Turcją i właśnie za taką interpretacją opowiada się w *Abbrégé...*, a potem w *Pratum* (1614) du Pré.

Różne przepowiednie, dotyczące końca islamu, a w szczególności pokonania Turcji przez uniwersalnego monarchę — króla Francji, należały do najbardziej rozpowszechnionych tekstów profetycznych XVI i XVII wieku³⁷. W 1574 roku Stefano Lusignano ofiarował bawiącemu w Wenecji Henrykowi Walezemu obszerny zbiór przepowiedni mówiących „come un Re di Francia debbia essere Imperatore Romano et distrugitor della setta de’ Maometani”³⁸. W tym kontekście przepowiednia Solikow-

---

habere copiam intelligo, videro: quod quando tibi sit commodum, precor ut mihi significes”.

³⁶ Claude du Pré, *Abbrégé fidelle de la vraye origine et généalogie des François*, Thibault Ancelin, Lyon 1601, k. 106^r–107^r: „Mais puisque nous sommes sur le discours des visions et propheties [...], il ne sera mal à propos d’escrire icy autre qui semble presager encore le retour et alliance des Rois François avec leur domination iusques en Orient, laquelle prophetie m’a esté baillée par un tres-sçavant et eloquent Seigneur Iean de Soliskoski mon grand et singulier amy, qui avoit esté secretaire du feu Roy Sigismond de Pologne et vint en France l’an 1574 pour suivre le magnanime et vaillant Prince Henry III Roy de France et de Pologne, auquel il sembloit la vouloir accommoder: mais je ne diray rien si elle est de luy ou d’autre. Bien diray je en passant, que si les anciens ont adjousté foy à la prediction et oracle des faux Dieux, l’on peut mieux croire aux propheties des Chrestiens, mesmement quand elles sont rapportées par auteurs approuvez. S’ensuit donc la prophetie de sainte Brigide Royne d’Escosse (*sic*) tirée des predications du Seigneur Jean de Liechtemberg Allemand, chapitres 17 et 18 lequel certes a faict de beaux recueils de propheties en son livre, que j’ay riere moy, mais par fortune en ces deux chapitre les feuillets se sont trouvez rompus et les au recouvert d’ailleurs”.

³⁷ Por. J. Deny, *Les pseudo-prophéties concernant les Turcs au XVIe siècle*, „Revue des Etudes Islamiques” 1936, X, s. 201–220; P. Preto, *Venezia e i Turchi*, Sansoni, Firenze 1975, s. 67–91; A. Y. Haran, *op. cit.*, s. 269–307.

³⁸ Por. Stefano Lusignano, *Raccolta di cinque discorsi, intitolati corone*, L. Pasquati, Padova 1577; F. Secret, *op. cit.*, s. 29–32.

skiego pojawi się raz jeszcze w roku 1611, tym razem przedrukowana w *Recueil chrétien* autorstwa G. de Bonnet. Praca, dedykowana Marii Medycejskiej i wieszcząca podbicie Wschodu przez Ludwika XIII, stanowiła zbiór różnych wróżb związanych ze świętą Brygidą. Za najważniejszą z nich Bonnet uznawał prococtwo uczonego polskiego szlachcica, opisane w *Abbrégé... du Pré*. Jak wspomina w dedykacji Bonnet, w niełatwych czasach po śmierci Henryka IV lektura przepowiedni mówiącej o panowaniu na Wschodzie francuskiego króla dodaje mu otuchy i napędza nadzieją na przyszłość³⁹. Francuskiemu tekstowi prococtwa (kopiowanemu w książce dwukrotnie, za *Abbrégé... i za Recueil de prophéties et révélations* z 1561 roku) towarzyszy komentarz w postaci wiersza i anagramów. Ze słów i liter przepowiedni Bonnet wyprowadza imię Ludwika, co nieomylnie wskazywać ma na jego wielkie przeznaczenie⁴⁰.

Nie budzi wątpliwości, że Solikowski, jak informuje du Pré, korzystał z *Prognosticatio...* podczas pobytu w Lyonie. Prawdopodobnie jednak nie było to jego pierwsze zetknięcie z prococtwami. Przepowiednie o lilii znane były również w Polsce, gdzie w czasach pierwszej wolnej elekcji zdobyły pewną popularność. Jan Januszowski we *Wrózkach* (1589) wspominał:

Przeżoż też skoro po śmierci Zygmunta Augusta, króla sławnej pamięci polskiego, gdyśmy byli Henryka — króla francuskiego dzisiejszego — królem polskim obrali [...], a to stąd, że też było jakieś prococtwo drugie o lilijew w te słowa: *Aquila a virgine fugata lilium excitabit, volabitque ad meridiem recuperando amissa*. Zaczynam zrozumieć, że ten monarcha wielkim być miał. Lecz że inaczej jego szczęście padło, tedy się też to zaniechało⁴¹.

³⁹ Por. G. de Bonnet, *Recueil chrétien, où sont une prophétie de sainte Brigide, reine d'Écosse, promettant au roi et aux chrétiens, par Sa Majesté, une grande prospérité et élévation*, Pierre Chevalier, Paris 1611 (wstęp bez paginacji).

⁴⁰ Por. *ibidem*, s. 22–35.

⁴¹ Jan Januszowski, *Wróżki Jana Podworzeckiego*, Drukarnia Łazarzowa, Kraków 1589. Cyt. za: *Staropolskie przepowiednie i mirabilia*, oprac. J. Kroczeck, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2007, s. 57. Cytowana przepowiednia również pochodzi z *Prognosticatio...* (J. Lichtenberger, *op. cit.*, k. B III^r). Zob. również J. Kiliańczyk-Zięba, *Czcionką i piórem. Jan Januszowski w roli pisarza i tłumacza*, Universitas, Kraków 2007, s. 214–219. Innym przykładem popularnej przepowiedni politycznej związanej z okresem pierwszego bezkrólewia był tzw. prognostyk Retyka, zawierający listę aluzyjnych imion przyszłych królów polskich (Por. A. T. Klubiński, „*Diversi color*” — *kariery przepowiedni elekcyjnej (1697–1764)*, „*Barok*” 1996, V, s. 225–233).

Niewykluczone więc, że pomysł Solikowskiego, aby opublikować przepowiednię Lichtenbergera, narodził się jeszcze w Polsce. Z *Prognosticatio*... spotkać mógł się jeszcze wcześniej, w czasie studiów w Wittenberdze odbytych w latach 1559–1560⁴², gdzie zetknął się z Filipem Melanchtonem.

Znany jest list Jana Solikowskiego, ojca Jana Dymitra, do niemieckiego humanisty, w którym dziękuje on za wskazówki w sprawie edukacji syna⁴³. Melanchton, zafascynowany kometami, cudownymi zjawiskami i wszelkiego rodzaju mirabiliami, był pilnym adeptem astrologii⁴⁴, a swój podziw dla *Prognosticatio*... Lichtenbergera wyraził przede wszystkim w obszernej przedmowie do pierwszego wydania słynnego *Tractatus de Sphaera* Johanna de Sacrobosco (Wittenberga 1531)⁴⁵.

Można się domyślać, że publikacja Solikowskiego miała szanse na życzliwe przyjęcie na dworze francuskim. Przypomnienie dawnej przepowiedni z nową interpretacją, niedrukowaną we Francji ilustracją i powołaniem się na autorytet wielkiego, a Francuzom nieznanego z nazwiska astrologa, dowodziło uczoności Polaka. Wizja uniwersalnej katolickiej monarchii z królem francuskim na czele, dzięki elekcji Henryka Walezego budowanej między Polską a Francją, była tematem licznych propagandowych tekstów, medali, dewiz, dekoracji okazjonal-

⁴² Por. E. Kotarski, *op. cit.*, s. 14–16. Na temat astrologii w XVI-wiecznej Wittenberdze zob. C. Brosseder, *The Writing in the Wittenberg Sky: Astrology in Sixteenth-Century Germany*, „Journal of the History of Ideas” 2005, LXVI, s. 557–576.

⁴³ Por. T. Wotschke, *Zum Briefwechsel Melanchthons mit Polen*, „Archiv für Reformationsgeschichte” 1908–1909, VI, s. 353.

⁴⁴ Por. S. Caroti, *Commettere, portenti, causalità naturale e escatologia in Filippo Melantone*, w: *Scienze, credenze occulte, livelli di cultura*, Leo S. Olschki, Firenze 1982, s. 393–426; Id., *Melanchthon's Astrology*, w: „*Astrologi Hallucinati*”..., s. 109–121; D. Belucci, *Melanchthon et la défense de l'astrologie*, „Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance” 1988, L, s. 587–622; *Melanchthons Astrologie. Der Weg der Sternennwissenschaft zur Zeit von Humanismus und Reformation. (Katalog zur Ausstellung im Reformationsgeschichtlichen Museum Lutherhalle Wittenberg 1997)*, hrsg. J. G. H. Hoppmann, Drei Kastanien Verlag, Wittenberg 1997; C. Brosseder, *Im Bann der Sterne. Caspar Peucer, Philipp Melanchthon und andere Wittenberger Astrologen*, Akademie Verlag, Berlin 2004.

⁴⁵ Por. D. Kurze, *Prophecy and History*, s. 74. Zob. także J. G. H. Hoppmann, *The Lichtenberger Prophecy and Melanchthon's Horoscope for Luther*, „Culture and Cosmos” 1997, I, 2, s. 49–59.

nych⁴⁶. Tekst Solikowskiego, wprawdzie znacznie spóźniony, znakomicie wpisywał się w nurt tej propagandowej produkcji. Przepowiednia ukazująca Henryka jako wielkiego chrześcijańskiego władcę łączyła się z pojawiającymi się w tym czasie tekstami mówiącymi o niepokojących zjawiskach: pojawieniu się „nowej gwiazdy” w 1572 roku⁴⁷ i przewidzianej na rok 1583 wielkiej koniunkcji Saturna i Júpitera w znaku Barana. Zgodnie z naukami astrologii historycznej ten niezwykle rzadki, bo występujący raz na 960 lat, układ planet zapowiadał jakieś wyjątkowe, zmieniające oblicze świata wydarzenia⁴⁸ — na przykład pojawienie się wielkiego uniwersalnego monarchy. Oczekiwania te sprzyjały autorom schlebających władcom utworów. We Francji, oczywiście, wielką przyszłość zapowiadano Henrykowi Walezemu, dla którego Polska stanowić miała wstęp do dalszego podboju świata.

⁴⁶ Idei imperialnej w symbolicznych wizerunkach Henryka Walezego jako króla Polski poświęcona będzie część mojej pracy doktorskiej. Por. E. Kociszewska, *The Astrological–Cabalistic Device for Henri de Valois, King of Poland. Château d’Ecouen MS Ecl. 1241*, „Journal of the Warburg and the Courtauld Institutes” 2011, LXXIII.

⁴⁷ Supernowa, która pojawiła się na niebie w listopadzie 1572, wzbudziła ogromne zainteresowanie uczonych. Pojawienie się „nowej gwiazdy” przekreślało nauki Arystotelesa o niezmienności ciał niebieskich. „Nowej gwiazdzie” lub komecie humaniści i pisarze przypisywali rozmaite mistyczne znaczenia, m.in. związane z nadejściem uniwersalnego monarchy. Zob. F. Secret, *L’ésoterisme de Guy Le Fèvre de la Boderie*, Droz, Genève 1969, s. 156–161; J. Céard, *Postel et l’«étoile nouvelle» de 1572*, w: *Guillaume Postel 1581–1981*, éd. M. L. Kuntz et al., Editions de la Maisnie, Paris 1985, s. 349–356; M. Weichenhan, „*Ergo perit coelum...*” *Die Supernova des Jahres 1572 und die Überwindung der aristotelischen Kosmologie*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2004; R. Gorris–Camos, „*La stella delle meraviglie*». *Un poète et une étoile, la supernova de 1572*, w: *Esculap et Dionysos. Mélanges en l’honneur de Jean Céard*, red. J. Dupébe et al., Droz, Genève 2008, s. 543–568.

⁴⁸ Źródłem tego przekonania był traktat Albumasara *De magnis coniunctione*. Zob. *Abu Mašar on Historical Astrology, The Book of Religions and Dynasties (On the Great Conjunctions)*, edited and translated by C. Burnett, K. Yamamoto, Brill, Leiden 2000; M. E. Astron, *The Fiery Trigon Conjunction: An Elizabethan Astrological Prediction*, „Isis” 1970, LXI, s. 159–167.

ANEKS

Vaticinium de coniunctione Liliorum cum Aquila, desumptum ex antiquis praedictionibus Ioannus Lichtembergii, quod adscribit D. Brigittae Sveciae Regiae

Brigitta Sveciae Regina ait: Egredietur Liliium ex agro occidentali, erit crescens in mille millia in terra virginali: [24^v] recuperabit amissa. Odore suo rigabit venenosa et erit fortior cedro. O Iuvenis in terra lilii attende, quod noua testa capit, inveterata sapit. Impinge tabulae cordis tui, quae huc usque rasa, ut regibus congruit: corrige conscientiam tuam et vide an sis de bono Gallo vel malo. Nam de bono Gallo propheta invenitur ad eum modum. Aquilae grandi sociabitur liliium ab occidente in orientem et movebitur contra leonem. Leo carebit auxilio et decipietur a lilio. Fragrabit liliium in Alemania, unde laus eius suprema volabit sub Aquila. O Francia terra nobilis, quae talem fers florem, qui arborem arefactam, iam multis annis transactis, solum odoris aspersione virescere faciet. Et amore charitatis inflammabit Aquilam orientalem, volantem ad ardua alis duabus et fulgentem in montibus Christianitatis: Istud est liliium odoriferum unde apes fidelium in Ecclesia sugent mel affectionis ac desiderii: rebelles autem venenunt lamentationis. Et liliium cum aureolis stabit illaesum. Istud liliium, desiderabunt puellae Scorpionis Alemanicae nationis, ut inde suas corollas plectant propter festiuitatem, unde lugu-[25^r]-briter flebunt. O iuvenis in terra lilii vide ne dicatur, Vae terrae in qua Rex puer est, cum tu sis ille qui campum Saphyri sub coelo defers, tribus aureis liliis confitum. Ideo Christianissimus vocaberis inter omnes Reges.

Explicatio

Ioannes Lichtembergii quis fuerit, eius scripta ostendunt, quae iterum atque iterum excusa in nostris manibus versantur. Ex quibus apparet et astrorum scientiae peritissimum fuisse, cum prope omnia ad syderum vim ordinemque revocet: et in divinando faelicissimum, cum multa evenerint, quae eventura praedixit. Sumpsit et ex aliis se antiquioribus multa, ut hoc ex D. Brigittae revelationibus: quod si ii qui in republ. consilio et auctoritate valent expenderint probe, non de aliis temporibus aut principe praedicta cognoscent, quam nostris et

rege communi Galliae et Poloniae, dabuntque operam, ut ne ea regna divinitus sociata separentur, quorum coniunctio utrisque populis et honorifica et salutaris, distractio exitialis et funesta procul dubio futura est. Sed iam explicationem ipsam vaticinii videamus. [25^v]

Vaticinium D. Brigittae	Explicatio
A Egre dietur lilium ex agro occidentali: erit crescens in mille millia in terra Virginali.	A Egressum est in electione Sarmatica ac evocatum ex occidente in orientem. Terram virginalem puto intelligi Poloniam. Nam ut virgini eligitur vir, ita illi Regno Rex.
B Recuperabit amissa.	B Veterem nempe gloriam, felicitatem et caetera regnorum ornamenta.
C Odore suo rigabit venenosa.	C Odore virtutis suae pravas hominum machinationes tollet.
D Et erit fortior cedro.	D An is non erat fortior in electione, pericula nulla perhorrens, tam in advenda Sarmatia, quam Gallia repetenda.
E O iuvenis in terra lilii attende, quod noua testa capit inveterata sapit.	E Iuvenem indicat et eum quidem cuius teneras aetas provectione res magnas pollicetur.
F Impinge tabulae cordis tui quae huc usque rasa, ut Regibus con-[25 ^v]-gruit, corrige conscientiam tuam et vide, an sis de bono Gallo vel malo.	F Cum iuventutis Regiae innocentiam indicat, tum si ad res gegruit [25 ^v] stas referatur, ea notat quae huc usque gessit, non suo sed fratris nomine. Caetera sunt plana.
G Nam de bono Gallo antiqua prophetia invenitur, ad eum modum. Aquilae grandi sociabitur Lilium ab Occidente in Orientem et movebitur contra leonem.	G Lilium cum Aquila grandi sociatum est hoc tempore, Rege hoc Galliae et Poloniae. Leo Turca est. Neque enim hic insignia spectanda sunt, sed potentia.
H Leo carebit auxilio et decipietur a lilio.	H Id est, queretur se desertum a lilio.

<p>I Flagrabit lilium in Alemania, unde laus eius suprema volabit sub Aquila.</p>	<p>I Hinc apparet, eam coniunctio- nem non intelligi de Aquila Germa- nica. Nam post coniunctionem cum Aquila pollicetur fragrantiam in Germania et supremam laudem.</p>
<p>K O Francia terra nobilis, quae talem fers florem, qui arborem are- factam iam multis annis transactis, solum odoris aspersione virescere faciet. [26^v]</p>	<p>K Arbor arefacta Galliam tot malis attritam significat. Odoris aspersionem vocat famam virtutis Regiae, quam cum sui tanti apud exteros feri viderint, magis amabunt, atque ad concor-[26^v]- diam reuersi, patriam revirescere sinent.</p>
<p>L Et amore charitatis inflammabit Aquilam Orientalem.</p>	<p>L Amor hic se in electione ostendit, cum Aquila id est Poloni, eius id est principis huius amore inflammati, Regem summa conten- tione deposcerunt, Aquila Orientalis Polonia est.</p>
<p>M Volantem ad ardua alis duabus et fulgentem in montibus Christia- nitatis.</p>	<p>M Hoc loco evolutio eius Aquilae in montes Christianitatis id est in regnum Galliae praedicitur.</p>
<p>N Istud est lilium odoriferum unde apes fidelium in Ecclesia sugent mel affectionis ac desiderii, rebelles autem venenum lamentationis.</p>	<p>N Istum inquit principem fideles summo amore complectentur, ac eius interdum absentis desiderio tenebuntur. Rebelles autem ob prosperos eius successus se excrucia- bunt et ipsi sibi mala accersent, quae araneae esse quam apes malint.</p>
<p>O Et lilium cum aureolis stabit illaesum. [27^r]</p>	<p>O Regni, regnoque; stabilitatem policetur, per aureolos Franciae glo- riam et praeceminen-[27^r]-tiam ac privilegia illa coelestia quae caeteris regnis habet, significat.</p>

<p>P Istud liliū desiderabunt puellae Scorpionis Alemanicae nationis, ut inde suas corollas plectant propter festivitatem, unde lugubriter fle- bunt.</p> <p>Q O iuuenis in terra liliū, vide ne dicatur, vae terrae in qua Rex puer est, cum tu sis ille qui campum saphyri sub coelo defers tribus aureis liliis confitum.</p> <p>R Ideo Christianissimus vocaberis inter omnes Reges.</p>	<p>P Desiderium Alemaniae et spem de hoc rege expectationemque declarat.</p> <p>Q Praemonet iuuenem ut se et Re- gem esse agnoscat et quidem talem Regem.</p> <p>R Inter suos et externos.</p>
--	--

Hanc praedictionem si Henricus tertius, prius Poloniae tantum, nunc et Galliae rex, sibi ab oculos ponet et re ipsa Christianissimus id est Christi gloriae studiosissimus erit et agnoscet, haec non de alio quam se ipso praedici. Et intelliget, se non tantum [27^v] eo loco esse, ut Galliam et Poloniam tueri ac ornare, verum etiam de toto orbe Christiano benemereri possit, cum sempiterna nominis sui gloria et praemiis aeternis.

Esaiæ 44. Ioel 2.

Faciam prophetare filios et filias vestras
si servaveritis mandata mea.

Vaticinium de coniunctione Liliorum cum Aquila. The
Prophecy from *Prognosticatio* of Johann Lichtenberger and
its Interpretation for Henri de Valois (1575)

This article discusses the text and context of an obscure sixteenth-century interpretation of a prophecy from the well known *Prognosticatio in latino* (1488) of Johann Lichtenberger. The text, entitled *Vaticinium de coniunctione Liliorum cum Aquila* appeared anonymously in Basel in 1575 as part of a political oration written in order to convince king Henri III of France to remain on the throne of Poland. Its author, Jan Dymitr Solikowski, a zealous supporter of Valois' reign in Poland, included in his book a Brigittine prophecy taken from

Lichtenberger: the prophecy concerns the union of the Lily and the Eagle, which will defeat the Lion. Solikowski not only rejuvenated the text of the oracle, but also proposed its new topical interpretation. Traditionally, the Lily was linked with France and the Eagle with Germany. Solikowski challenged the second association and suggested that the Eagle referred to Poland. The victory of the Lily and the Eagle over the Lion, i.e. Turkey, was then a presage of the annihilation of the infidels and an argument for a French–Polish alliance.